
Imaginative geographies ako súčasť identity regiónu

Imaginative Geographies as Part of Identity of the Region

Richard Nikischer¹

Abstract:

The article deals with the concept of imaginative geographies established by the literary theorist Edward Said and with the concept of regional identity proposed by A. Paasi. The first part of the paper briefly introduces the concept of identity of the region. The second part further discusses the concept of imaginative geographies, both from the poststructuralist perspective and as an essential part of any region's image. In the last part of the article the author's view of imaginative geographies is presented as part of identity of the region, which is variable depending on the socio-spatial context. In many case, these geographies can vary significantly from geographical reality (in the „empirical“ sense). Nevertheless, they can have a crucial effect on the formation of identity of the region and on its population, thereby affecting the nature of many social processes.

Key words: imaginative geographies, regional identity, identity of the region, image of the region.

Úvod

Literárny kritik a historik Edward Said vo svojej známej knihe *Orientalizmus* (1978) zaviedol pojem imaginative geographies (ďalej len slovensky ako imaginárne geografie). Ako zakladateľ orientalizmu v spoločenských vedách tvrdil, že produkcia imaginárnych geografíí je charakteristickou črtou imperializmu, ktorá jednak utužuje teritoriálnu závislosť kolónií, ale tiež prispieva k zdôrazňovaniu rozdielov medzi tým, čo je nám blízke, a tým „cudzím“ (Bills 1996). Imaginárne geografie tak vytyčujú hranice medzi rôznymi regiónmi a kultúrami. Problematika imaginárnych geografíí je teda úzko prepojená s oblasťou môjho

¹ Katedra sociálnej geografie a regionálneho rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze; Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

odborného záujmu - regionálnou identitou, keďže otázka rozdelenia spoločnosti na „nás“ a „tých druhých“, resp. otázka rovnakosti a odlišnosti je jednou z ústredných otázok problematiky identity (Tajfel 1974; Brubaker a Cooper 2000; Findor 2005; Nikischer 2011). Hranice a identity sú dve strany jednej mince (Paasi 2002) a práve imaginárne geografie majú tendenciu zdôrazňovať a dramtizovať rozdiely medzi „naším svetom“ a svetom „tých druhých“ (Gregory 1995). Z pohľadu postštrukturalizmu sú zobrazením „cudzích“, resp. „druhých“ regiónov (ich prírodnej krajiny a kultúry), ktoré vyjadrujú túžby, fantázie a strach ich autorov a súčasné rozloženie moci medzi týmito autormi a „tými druhými“ (Gregory et al. 2009).

V tomto príspevku mi nejde ani tak o kritický náhľad na pretrvávajúce kultúrne stereotypy či na existenciu imaginárnych geografii ako výsledku nerovnomerného rozloženia moci medzi regiónmi. Nechcem sa obmedzovať postštrukturalistickým pohľadom na imaginárne geografie a nazerať na ne výlučne cez objektív moci, cez prizmu „pozorovateľa“ a „pozorovaného“. Imaginárne geografie vnímam ako tú súčasť obrazu (imidžu) regiónu, ktorá nevznikla prisúdením významov pozorovateľnej reality regiónu, ale vznikla skôr na základe vyjadrenia fantázií a nedostatku osobnej skúsenosti autorov geografii s touto pozorovateľnou realitou. Uznávam fakt, že sociokultúrne prostredie, z ktorého autor imaginárnej geografie pochádza, má vplyv na jej charakter, zároveň však chcem poukázať na to, že vznik imaginárnych geografii je nevyhnutným sprievodným javom pri konštruovaní identity a imidžu akéhokoľvek regiónu, a to bez ohľadu na existujúce mocenské pomery. Tie iste prispievajú k akosti konkrétnych imaginárnych geografii, potenciál pre ich vznik je však v zásadnej miere podmienený aj klasickou geografickou kategóriou - vzdialenosťou. V mojom príspevku chcem predovšetkým prepojiť problematiku imaginárnych geografii s konceptom identity regiónu v tej podobe, ako ju vníma A. Paasi (1986). V prvej časti príspevku stručne predstavím koncept identity regiónu, imidžu regiónu a to, čo vnímam pod realitou regiónu, nakoľko budem uvedené pojmy často používať v ďalších častiach textu. Pre lepšie pochopenie problematiky tiež stručne načrtnem pozíciu imaginárnych geografii v koncepte regionálnej identity. V druhej časti bližšie predstavím koncept imaginárnych geografii v tej podobe, ako ho vidia postštrukturalistický autori, ale aj v širšom chápaní, ako nevyhnutnej súčasť identity každého regiónu. Nevyhнем sa ani konzekvenciám imaginárnych geografii, ktoré sú súčasťou každodenných spoločenských procesov. V záverečnej časti načrtnem prepojenie konceptu regionálnej identity a imaginárnych geografii.

Konštrukcia identity regiónu a jeho imidžu

Žijeme v dobe informácií, v dobe, kde je informácia cennou komoditou, na základe ktorej robíme svoje rozhodnutia a riadime svoje správanie - jednoducho v dobrej viere konáme v prospech svojho osobného blaha na základe skutočností, ktoré sú nám známe. Svet spoznávame a informácie prijímame prostredníctvom kognitívnych procesov, či už sensorických alebo racionálnych, pričom kognitívne procesy zohrávajú rozhodujúcu úlohu pri formovaní ego-identity (Inhelder a Piaget 1958; Erikson 1968) a utvárajú tak našu osobnosť. Obdržané informácie, prostredníctvom ktorých si tvoríme náš obraz o svete a o našej pozícii v ňom, môžeme získať rôznym spôsobom, buď pomocou vlastných vnemov (priamo, vlastnou skúsenosťou), alebo prostredníctvom sprostredkovaných, sekundárnych informácií, ktoré sme nezískali osobnou skúsenosťou a ktorých zhoda s realitou² môže dosahovať rôznu úroveň. Aj napriek tomu, že v modernej dobe prišlo k radikálnemu nárastu akčného rádiusu človeka, žiadny jednotlivec nie je schopný spoznávať širší geografický priestor iba pomocou svojich vlastných skúseností. Pri poznávaní vzdialenejšieho geografického priestoru je preto človek odkázaný na sprostredkované, sekundárne a vždy viac či menej redukované informácie (Tuan 1975), do ktorých je navyše vnášaný subjektívny postoj sprostredkovateľa.

Ako je potom konštruovaný náš obraz o regiónoch - o ich identitách a procesoch v nich prebiehajúcich? Pod identitou regiónu rozumieme tie prvky regiónu (prírodné a kultúrne), na základe ktorých je región rozlišovaný v spoločenskej praxi od ostatných regiónov (Paasi 2002). Tieto prvky predstavujú realitu - sú uchopiteľné zmyslami, je možné ich pozorovať a tým pádom je možné prisudzovať im spoločenské významy. Imidž predstavuje esenciálnu časť identity regiónu - jej obraz v očiach spoločnosti (Paasi 1986). Imidž regiónu je sociálne konštruovaný, tvoria ho významy vzťahujúce sa na identitu regiónu. Existuje jasná paralela medzi identitou jednotlivca a identitou regiónu a následne medzi imidžom jednotlivca a imidžom regiónu. Aj identita jednotlivca je daná

² Pod realitou (reálnym) je v článku podľa vzoru empirického realizmu chápané to, čo môžeme pozorovať a vnímať zmyslami. Z pohľadu kritického realizmu teda považujem za reálne to, čo býva nazývané „empirickým“ (Bhaskar 1975; Sayer 2000). Termín „realita“ používam na vyjadrenie tých prírodných a kultúrnych prvkov, ktoré je človek schopný pozorovať a vnímať, lebo na základe takýchto prvkov je budovaný imidž regiónu nezaťažený imaginárnymi geografiami (ako tvrdím neskôr, takýto imidž existuje len v teoretickej rovine). Tým nechcem konštatovať to, že jediná realita je tá, ktorú je človek schopný vnímať a pozorovať.

charakteristickými prvkami (reálnym stavom), na základe ktorých jednotlivca rozlišujeme. Tieto prvky majú svoje spoločenské významy, ktoré vytvárajú imidž jednotlivca. Ten predstavuje naše miesto v spoločnosti a na tomto svete, na základe neho sme kategorizovaný a posudzovaný ostatnými osobami. Podobne je to aj s identitou a imidžom geografického regiónu³. Konštrukcia imidžu totiž závisí od významov, ktoré sú reálnym objektom prisudzované, pričom v rozličných geografických regiónoch, v rámci ktorých sú udržiavané rozdielne formálne i neformálne inštitúcie, sú generované aj rozličné významy. Akosť prikladaných významov značne závisí od nášho vzťahu k regiónu a od našej skúsenosti s objektom, teda od charakteru kognitívneho procesu, prostredníctvom ktorého sme ho poznávali.

Z dôvodu relevantných časopriestorových obmedzení nie je človek schopný prikladať významy vzdialeným regiónom na základe osobných skúseností s realitou (a ak aj je, tak iba v obmedzenej miere), nedostatok informácií tak kompenzuje (zväčša nevedome) preberaním významov generovaných jeho sociálno-kultúrnym prostredím. Tie sú vo vzťahu k vzdialeným regiónom takisto vytvárané a udržiavané najmä pomocou sprostredkovaných informácií, modifikovaných konkrétnym sociálno-kultúrnym prostredím, v rámci ktorého sú významy konštruované. Preto pri vytváraní (konštruovaní) vonkajšieho imidžu regiónu (imidžu regiónu za jeho hranicami) a následne identity regiónu dochádza vždy k väčšej či menšej diskontinuite medzi realitou regiónu a význammi, ktoré sú regiónu prisudzované. Miera tejto diskontinuity je reprezentovaná imaginárnymi geografiami (pokiaľ sa hovorí o konkrétnom regióne, možno použiť i výraz „imaginárnou geografiou regiónu XY“). Imaginárne geografie sú teda tou zložkou imidžu regiónu, ktorá nevznikla prisúdením významov reálnym krajinným prvkom regiónu, ale bola konštruovaná iným spôsobom. Sú tiež súčasťou aktuálneho diskurzu. Ten podľa Foucaulta (1982) formuje objekty, o ktorých hovorí - aj prostredníctvom imaginárnych geografii formuje imidž a identity regiónov, ktoré vyjadrujú pozíciu regiónu v spoločenskom systéme.

³ Je vhodné rozlišovať náš obraz (imidž) o sebe samom (nazývaný aj ego-identita) a náš spoločenský imidž. Vždy totiž existujú rozdiely v tom, ako vnímame samých seba a ako nás vnímajú „tí druhí“. Ak vnímame región ako samostatnú, do určitej miery uzavretú entitu, mali by sme rovnako rozlišovať medzi imidžom regiónu v očiach populácie žijúcej v danom regióne (imidž regiónu „zvnútra“) a imidžom, ktorý má daný región v rámci zvyšku sveta (teda mimo svojich hraníc - imidž regiónu „zvonku“) (Paasi 1986).

Imaginárne geografie

Okrem toho, že Edward Said (1935-2003) svojou knihou *Orientalizmus* (1978) položil základy orientalizmu, zaviedol v nej aj pre geografov veľmi zaujímavý pojem imaginárne geografie. Pojem „imaginárny“ možno chápať ako synonymum termínov „neskutočný“, „vymyslený“ alebo „domnelý“ (Brukker a Opatíková 2006). Imaginárne geografie sú geografie neskutočné, resp. vymyslené - existujú, sú súčasťou diskurzu, dotvárajú a formujú imidž a identitu regiónov, ale zároveň sú zaťažené existujúcim rozložením moci medzi autorom poznatkov a študovaným (pod autorom i skúmaným objektom si môžeme predstaviť konkrétny región, kultúru a pod.), ktoré týmto geografiám dodáva „neskutočný“ charakter. Said upozorňoval predovšetkým na nerovný prístup západného geografického poznania vo vzťahu k Orientu. Západní autori sú totiž ovplyvnení kultúrnymi predsudkami a stereotypmi, ktoré nadobudli v sociokultúrnom prostredí svojho pôvodu. Všetko ostatné mimo západného sveta majú preto tendenciu považovať za nevypelé, nemoderné, detinské, príp. násilnícke a barbarské, za niečo, čo sa iba márne snaží dosiahnuť vo vývoji ten jediný a správny vzor „západného sveta“ (Said 1978). Z pohľadu Saida a postštrukturalistických autorov je generovanie geografického poznania výrazne ovplyvnené existujúcimi štruktúrami moci⁴. Ako poznamenáva, boj „o geografiiu“ sa neodohráva iba pomocou vojakov, ale tiež pomocou ideí, obrazov a zobrazovania (Said 1994). Štruktúry moci sú pritom Saidom chápané pomerne objektivistickým spôsobom, sú trvácne v čase a jednotlivce (autor), ktorý je súčasťou týchto štruktúr, nemá veľkú šancu vymaniť sa spod ich vplyvu a tvoriť geografické poznanie bez toho, aby na ňom nemali podiel imaginárne geografie⁵. Postštrukturalistickej kritike nejde o hľadanie pravdy či „objektívneho“ poznania, ale práve o borenie imaginárnych geografií a na nich budovaných obrazoch (imidžoch) regiónov⁶.

⁴ Hoci sa Said nikdy netajil svojim obdivom k Foucaultovi a viacerým postštrukturalistickým myšlienkam, ich pohľad na mnohé otázky je viac-menej nezlučiteľný. Kritici zväčša poukazujú na rozpory medzi Saidovi vlastným humanizmom a Foucaultovým anti-humanizmom. Oboch však spájalo presvedčenie, že podstata zobrazovania priestoru závisí od mocenskej konštelácie a imidž (obraz) regiónov je tak produktom vzájomných mocenských vzťahov (Gregory 1995).

⁵ Said pôvodne poukazoval na vzťah západného poznania k Orientu, neskôr sa myšlienky orientalizmu a aj imaginárnych geografií transformovali do vzťahu Prvý/Tretí svet.

⁶ Okrem orientalizmu pozri aj tropicalitu, ktorá kriticky hodnotí pomer moci medzi Západom a tropickými krajinami a jeho vplyv na geografické poznanie (napr. Arnold 1996; Driver a Yeoh 2000; Martins 2000). Adjektívum „tropický“

Imaginárne geografie však možno vnímať nielen ako produkt mocenskej konštelácie, ale aj ako produkt, ktorý nevzniká na základe zobrazovania pozorovateľnej geografickej reality a skôr vyjadruje fantázie autorov, ktoré sú ovplyvnené ich túžbami, záujmami, strachom, predsudkami a podobne (Gregory et al. 2009). Aj keď sú imaginárne geografie súčasťou našich predstáv zväčša o iných, o „tých druhých“ regiónoch, o regiónoch, ktoré nie sú „naše“, neznamená to, že imaginárne geografie nie sú tiež súčasťou imidžu regiónu „zvnútra“. Aj imidž, ktorý má región medzi svojimi obyvateľmi, zahŕňa imaginárne geografie. Obyvatelia regiónu však prichádzajú do bezprostrednejšieho kontaktu s geografickou realitou svojho regiónu, preto sú imaginárne geografie zastúpené v rámci imidžu „zvnútra“ zvyčajne v oveľa menšej miere, než v rámci imidžu „zvonku“⁷. Imaginárne geografie sú v podstate množinou geografických vedomostí nezakladajúcich sa na geografickej realite, ktoré prispievajú k formovaniu toho, za čo dané geografické celky a ich obyvateľstvo považujeme (aký majú medzi nami imidž). Priestor pre vznik takýchto vedomostí vzniká na jednej strane kvôli nedostatku osobnej skúsenosti s geografickou realitou a na druhej pod vplyvom okolitého sociálno-kultúrneho prostredia, v ktorom je imaginárna predstava o konkrétnom regióne už zakorenená v rámci spoločenského diskurzu. Naša geografická znalosť miest či regiónov nie je tvorená iba našou každodennou skúsenosťou alebo dostupnými informáciami, zohľadnené musia byť aj spoločensko-kultúrne štruktúry, v rámci ktorých sa skúsenosť alebo spracovanie informácií

prítom možno chápať podobne ako adjektívum „orientálny“ - ako exotický, zaostalý, barbarský, príp. mystický.

⁷ Dobrým príkladom média, ktoré generuje imaginárne geografie, je film. Vo filme Posledné Vianoce (Last Holiday, 2006) bola zobrazená krajina Karlových Varov. Film ponúkal reálne zábery mesta, do krajiny v jeho okolí však bol pridaný umelý krajinný prvok - veľhory. Vo viacerých záberoch má tak divák možnosť vidieť panorámu Karlových Varov s nádhernými veľhorami v pozadí. Zahraničný divák (povedzme z Kanady), ktorý nikdy nenavštívil Karlove Vary a ani nemal žiadnu inú relevantnú osobnú skúsenosť s týmto miestom (nečítal o ňom, nepočul od známych, neučil sa o ňom v škole a pod.), ľahko uverí tomu, že Karlove Vary sú mestom v obruči veľhôr. Karlove Vary u neho majú imidž vysokohorského mesta. Časť imidžu nie je imaginárna - divák videl reálne zábery mesta, má predstavu o tom, ako Karlove Vary vyzerajú, napr. o miestnej architektúre. Časť imidžu však tvorí imaginárna geografia - je to imidž Karlových Varov ako horského mesta. Tento divák si samozrejme nie je vedomý toho, že časť obrazu (imidžu), ktorý si o Karlových Varoch utvoril, nie je správna. Keď ten istý film vzhľadom na divák z Karlových Varov (alebo aj z iného kúta Česka), zrejme si neutvorí o Karlových Varoch obraz ako o meste vo veľhorách. Je to z toho dôvodu, že prišiel do bližšieho osobného kontaktu s geografickou realitou regiónu, teda s jeho pozorovateľnými prírodnými a kultúrnymi prvkami. Imidž, ktorý má región „zvnútra“, má tak menšiu tendenciu byť tvorený imaginárnymi geografiami ako imidž „zvonku“.

odohráva (Eyles 1985). Výskum imaginárnych geografíí musí preto byť, podobne ako výskum regionálnych identít, kontextuálne špecifický (Paasi 2002). Keby nebolo imaginárnych geografíí, konkrétny región by mal rovnaký imidž (a zároveň regionálnu identitu) vo všetkých končinách sveta⁸.

Ak uznávame Paasiho pohľad na regionálnu identitu a na vznik regiónov, uznávame tiež, že je región sociálne konštruovaný (napr. Bourdieu 1980; Paasi 2002; Häkli 2008). Ak vnímame regióny ako sociálnu konštrukciu, musíme brať ako fakt, že sociálnym konštruktom je aj ich identita (Appleton 2002; Mutanen 2010) a rovnako skutočnosť, že imaginárne geografie sú súčasťou imidžu každého regiónu. Existuje iba rozdiel v charaktere a miere imaginarity, a to najmä v závislosti od sociálno-priestorového kontextu, v ktorom je produkovaná imaginárna geografia, a od vzťahu autora k danému regiónu. Každý región možno z konštruktivistického pohľadu pokladať sčasti za vymyslený, za konštruovaný spoločnosťou - ako sú generované významy, tak sú generované aj regióny a ich imidž, ktorý je nedeliteľnou súčasťou ich identity (Paasi 1986). Každá „geografia“ je do určitej miery imaginárna, pretože do nej vstupujú sociálne konštruované významy, ktoré sú súčasťou identity jednotlivých geografických priestorov a opačne. Mieru imaginárnych geografíí na budovaní imidžu regiónu pritom určuje to, či je imidž regiónu budovaný skôr na základe pozorovateľnej reality alebo na základe fantázií vyjadrujúcich všemožné postoje a pocity autorov a ich vzťah k regiónom (viď napr. príklad Karlových Varov uvedený vyššie).

Extrémnym prípadom, keď je identita a imidž regiónu postavený výhradne na imaginárnych geografických, sú fantasy regióny (krajiny, miesta a pod.), teda regióny vyjadrujúce v absolútnom zmysle fantázie svojich autorov. Ich imidž sa žiadnym spôsobom nezakladá na

⁸ Diskontinuitou medzi realitou regiónov a význammi, ktoré sú regiónom prisudzované (mieru tejto diskontinuity predstavuje v rámci imidžu regiónu relatívne zastúpenie imaginárnych geografíí), je daný fakt, že imidž konkrétneho regiónu sa mení v závislosti od sociálno-priestorového kontextu, v ktorom ho skúmame. Imidž „zvonku“ niektorých mestských štvrtí ako stredísk kriminality môže byť daný iba strachom a predsudkami ľudí, ktorí ho vytvárajú. Pritom v realite môže dochádzať ku kriminálnym trestným činom v oveľa vyššej miere v iných štvrtiach mesta. Nesúlad medzi realitou a spoločenským významom regiónu, ktorý je reprezentovaný jeho imidžom, bude mať určite iný charakter medzi vnútroregionálnym obyvateľstvom, pre ktoré je štvrť domovom spájajúcim sa s pocitom bezpečia. Imaginárne geografie v ich prípade budú formované na základe iného vzťahu k regiónu a z neho vyplývajúcich postojov. Navyše obyvatelia regiónu prichádzajú do intenzívnejšieho styku s každodennou pozorovateľnou realitou.

geografickej realite, sú zväčša produktom umeleckej tvorby. Fantasy krajiny sú krajinami reálne neexistujúcimi, aj keď sú súčasťou sociálneho diskurzu, ten sa nevzťahuje na žiadne reálne krajinné prvky. Fantázie autorov však môžu vyjadrovať ich postoje a pocity vzťahujúce sa k reálne existujúcim regiónom, a to prostredníctvom prepojenia fantastických a reálnych krajín cez rôzne symboly a atribúty vlastné tak pre fantastické krajiny, ako aj krajiny reálne. Balfe (2004) to ilustruje na fantasy krajine J. R. R. Tolkiena Stredozem (1954) a na krajine R. Jordana z jeho knihy *Crossroads of twilight* (2003), kde v rámci oboch fantasy krajín žijú kladní hrdinovia na západe a záporné, barbarské postavy na východe. Západný pôvod autorov a ich postoj k Východu sa tak pretavil aj do ich umeleckej tvorby. Ešte výraznejšie symbolické prepojenie s realitou ponúkajú niektoré sci-fi filmy a knihy, zobrazujúce budúcnosť ľudstva a krajinu budúcnosti. Krajina budúcnosti je pritom symbolicky prepojená s reálnou krajinou súčasnosti, napríklad pomocou názvov miest či kultúr, ktoré sú zobrazované (Kitchin a Kneale 2001).

Na druhej strane, najnižšia miera diskontinuity medzi geografickou realitou regiónu a jeho imidžom sa dá predpokladať pri imidži regiónu „zvnútra“, keďže obyvatelia regiónu prichádzajú do každodenného styku s pozorovateľnou realitou. Lenže aj imidž regiónu „zvnútra“ je zaťažený konkrétnymi postojmi a vzťahom obyvateľstva k danému priestoru. Preto môže byť imidž obyvateľstva o jeho regiónu často napr. idealizovaný či opačne. Každopádne je imidž regiónu „zvonku“ okrem týchto postojov zaťažený ešte aj nedostatkom skúseností mimoregionálnej spoločnosti s konkrétnym regiónom a jeho pozorovateľnou realitou, pričom tento nedostatok skúseností vytvára zvýšený potenciál pre vznik imaginárnych geografii. Preto možno v rámci imidžu Orientu, Karlových Varov, Tibetu či iného regiónu „zvonku“ očakávať vyššie zastúpenie imaginárnych geografii ako pri imidži „zvnútra“. Ale ako už bolo poznamenané, charakter imaginárnych geografii je vždy kontextuálne špecifický, preto je dôležité, kde a kým „vonku“ alebo poprípade „vnútri“ sú generované.

Existencia imaginárnych geografii môže mať rôznorodé spoločenské dôsledky. Imaginárne geografie môžu byť súčasťou umeleckej tvorby a môžu pobaviť. Mávajú však aj svoju temnejšiu stránku, najmä pokiaľ dochádza k zámernej manipulácii s geografickou realitou a k zdôrazňovaniu primordiálnych rozdielov medzi „nami“ a „nimi“ (Said 1978). Vytváranie imaginárnych geografii tak môže byť súčasťou politiky identít, kde imaginárne geografie môžu poslúžiť ako nástroj používaný k spusteniu spoločenskej akcie (Della Porta a Diani 1999). Imaginárne geografie preto bývajú častokrát vytvárané ako podpora pre

určitú politickú agendu (Bialasiewicz et al. 2007). Príkladom môžu byť imaginárne geografie, ktoré podporujú vojnu proti terorizmu.

Imaginárne geografie môžu mať tiež prostredníctvom formovania imidžu regiónu priaznivý alebo negatívny vplyv na ekonomickú prosperitu regiónov. James Hilton svojou novelou *Lost Horizon* (1933) vytvoril mýtus o rajskom údolí Shangri La, obývanom mníšskym rádom, nachádzajúcim sa niekde v oblasti Tibetu, ktorý bol v minulosti dôvodom pre zorganizovanie viacerých dobrodružných expedícií a dnes je výnosnou obchodnou značkou, nárokovanou viacerými turistickými destináciami (Cater 2001). Mýtus Shangri La získal svoju popularitu najmä vďaka niekdajšej uzavretosti Tibetu pred vonkajším svetom a nedostatku osobných skúseností obyvateľov „zvonku“ s ním, čo vytvorilo potenciál pre vznik tejto imaginárnej geografie (Bishop 1989). Andrea Gaynor (2007) uvádza ďalší zaujímavý príklad dôsledkov imaginárnych geografíí. Podľa nej môže imaginárna geografická premisa za úbytok hospodárskych zvierat v austrálskych mestách, keďže sa v austrálskej spoločnosti utvorila predstava, že hospodárske zvieratá nepatria do prostredia urbánnych priestorov. Táto premisa podľa nej bola vytvorená na základe triedne založeného uprednostňovania priorít niektorých spoločenských vrstiev. Predstava bola postupne formálne inštitucionalizovaná a dnes na jej základe existuje viacero regulačných opatrení, týkajúcich sa chovu hospodárskych zvierat v meste, ktoré doslova vyhnali zvieratá z mestského priestoru - hospodárske zvieratá sú dnes vnímané ako nevítaní obyvatelia urbánnych oblastí (Gaynor 2007).

Ako môžeme vidieť, nikto z nás nestojí „mimo geografiu“ (Said 1994). A nikto z nás nestojí mimo imaginárne geografie, pretože sú nedeliteľnou súčasťou každého geografického poznania a sú prvkom konštituujuúcim identitu každého geografického priestoru. Ak totiž akceptujeme existenciu imaginárnych geografíí, negujeme tým zároveň možnosť toho, že by bol človek schopný tvoriť objektívne, resp. jediné správne geografické poznanie.

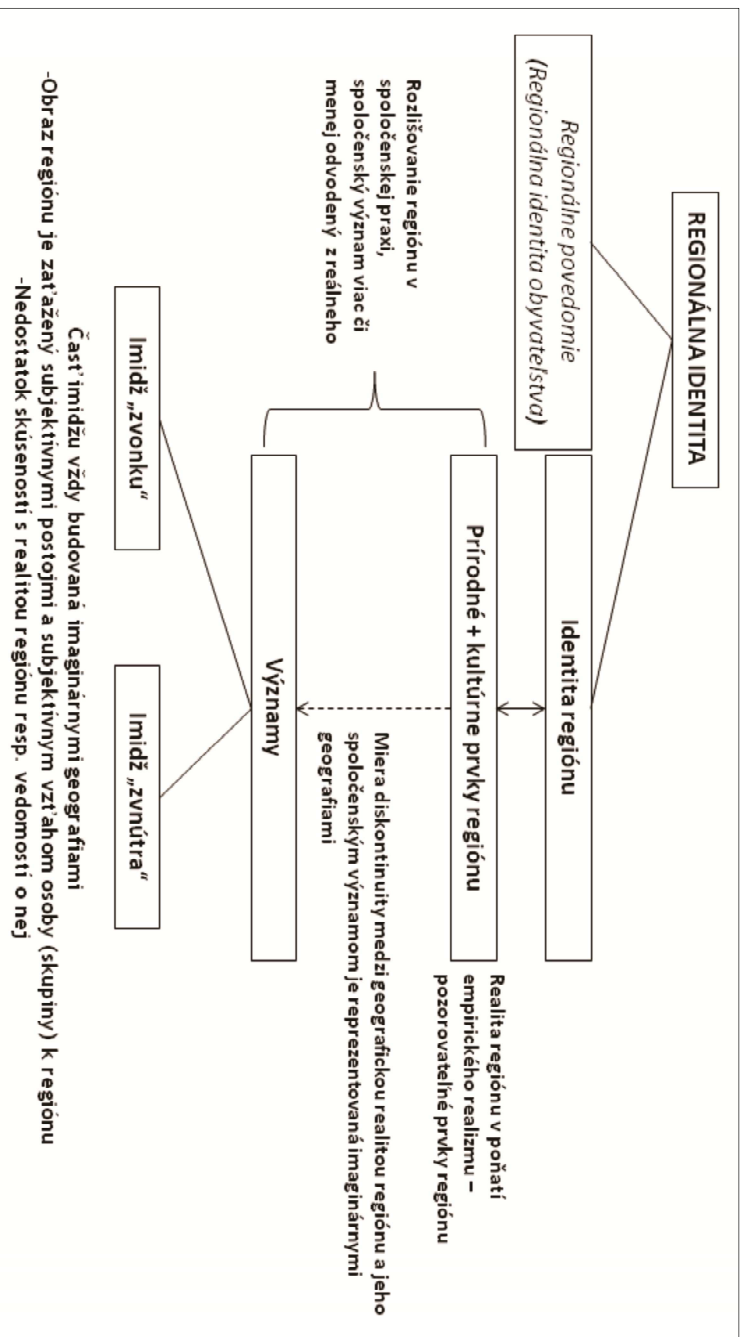
Imaginárne geografie a regionálna identita

Pozíciu imaginárnych geografíí v koncepte regionálnej identity A. Paasiho (1986) a ich podiel na formovaní identity regiónu graficky znázorňuje obr. 1. Podľa Paasiho je regionálna identita tvorená dvoma základnými dimenziami - regionálnou identitou obyvateľstva a identitou regiónu. Regionálna identita obyvateľstva predstavuje jeho povedomie, jeho vzťah k regiónu (Paasi 2002). Vzťah človeka k regiónu má nepochybne veľký vplyv na utváranie jeho predstáv o ňom a je jedným z dôvodov vzniku imaginárnych geografíí, pretože vyjadruje subjektívny postoj človeka

k regiónu. Podobne môže byť na imaginárnych geografiách budované regionálne povedomie človeka (obyvateľstva), tento vzťah je dialektický, pretože regionálne povedomie je zdrojom a aj výstupom identít regiónov a opačne (Bourgeois a Bourgeois 2005). A imaginárne geografie sú súčasťou identít regiónov.

Z pohľadu štúdia imaginárnych geografií si však väčšiu pozornosť zaslúži druhá dimenzia regionálnej identity - identita regiónu. Identita regiónu je jeho podstatou, je tým, čím región je, jeho totožnosťou. Tvoria ju konkrétne prírodné a kultúrne prvky regiónu (spolu s jeho obyvateľstvom), vďaka ktorým je tento región rozlišovaný v spoločenskej praxi od iných regiónov (Paasi 2002). Na základe týchto prvkov (v príspevku ich nazývame realitou regiónu) je formovaný spoločenský význam regiónu a jeho imidž - obraz regiónu v očiach spoločnosti. Sú to prvky pozorovateľné, s ktorými možno prísť do kontaktu, je ich možné pozorovať, vnímať, a preto im možno prisudzovať významy.

Imaginárne geografie budujú tú časť spoločenského významu regiónu (identity regiónu), ktorá nevznikla na základe prisúdení významov spomínanej pozorovateľnej reality a ktorá túto realitu nezohľadňuje. Imaginárne geografie totiž vznikajú na základe osobných postojov, túžob a pocitov ich autorov (pod autorom možno rozumieť aj veľké spoločenstvo ľudí, ako napr. národ) ku konkrétnemu regiónu. Imidž každého regiónu je budovaný veľkým množstvom rôznorodých imaginárnych geografií v závislosti od toho, kto je ich autorom, aj ich výskum by mal byť preto kontextuálne špecifický. Kategórie imidž „zvonku“ a imidž „zvnútra“ sú len základnými kategóriami imidžu, vystihujúcimi najpodstatnejšiu črtu vzťahu spoločnosti a regiónu - hranicu medzi „naším“ a „cudzím“. Hovoria o imidži regiónu medzi jeho obyvateľstvom alebo o imidži medzi „tými druhými“. Obe tieto kategórie však nie sú vnútorne homogénne a tak môže mať imidž regiónu mnoho podôb - ich charakter a mnohorakosť je zapríčinená práve existenciou imaginárnych geografií a rozličných postojov a vzťahov (relatívna priestorová pozícia voči regiónu, pocity, záujmy potreby, túžby, sociálna identita atď.) jednotlivcov a skupín k regiónom a k obyvateľstvu, ktoré ho tvorí. Keby imidž vyjadroval vždy iba geografickú realitu očistenú o naše postoje a vzťahy k regiónom, o subjektívne pocity, nebol by sa menil v závislosti od sociálno-priestorového kontextu, bol by všade rovnaký.

Obr. 1: Koncept regionálnej identity

Zdroj: A. Paasi (1986), upravené

Ohliadnutie za imaginárnymi geografiami

Imaginárne geografie by nemali byť chápané ako samostatné entity, ale skôr ako nedeliteľná súčasť jednotlivých geografii, geografických „faktov“ formujúcich imidž regiónov. Pomocou analýzy konkrétnych geografických informácií (alebo imidžu) sme schopní rozpoznať časť imaginárnych geografii (nezhodujúcich sa s pozorovateľnou realitou), nikdy však nebudeme schopní imaginárne geografie úplne extrahovať či rozpoznať. Už len preto, že každý z nás zaujíma voči konkrétnym geografickým priestorom svoj subjektívny postoj. Imaginárne geografie netreba vnímať ako niečo nepriradené a a priori nežiadúce či škodlivé, pretože môžu mať na konkrétny región rovnako priaznivý vplyv, najmä ak robia imidž regiónu pozitívnejším, než je realita. Spätný vplyv imaginárnych geografii na prebiehajúce spoločenské procesy v konkrétnych regiónoch (od ekonomickej výkonnosti až po vojenské konflikty) je prvým z dôvodov, prečo sa imaginárnymi geografiami zaoberať. Tým druhým je štúdium dôvodov, z ktorých imaginárne geografie vznikajú. Hlbšia analýza imaginárnych geografii totiž veľa prezradí o postoji a vzťahu ich autorov voči jednotlivým regiónom (napr. aj vo vzťahu národný štát ako autor, národný štát ako región) a o existujúcich kultúrnych stereotypoch. Na záver treba dodať, že problematika imaginárnych geografii nebola doposiaľ v českej a slovenskej geografii detailnejšie rozpracovaná a podporená empirickým výskumom. Verím, že vzhľadom na spoločenskú závažnosť procesu formovania regionálnych identít bude táto medzera čoskoro vyplnená.

Príspevok vznikol v rámci grantu GA UK Regionální identita v slovensko-polském pohraničí (č. 587712) a grantu GA ČR Formování územních identit v oblastech s intenzivně přeměněnou krajinou: příklad severozápadních Čech (č. P404/12/1112) a s podporou na dlhodobý koncepčný rozvoj výzkumnej organizácie RVO: 68378025.

Použitá literatúra

- APPLETON, L., 2002. Distillations of something larger: the local scale and American national identity. *Cultural geographies*. Vol. 9, iss. 4, s. 421-447. ISSN 1474-4740.
- ARNOLD, D., 1996. *The problem of nature: Environment, culture and European expansion*. Oxford: Blackwell. 199 s. ISBN 0-631-19012-X.
- BALFE, M., 2004. Incredible geographies? Orientalism and Genre Fantasy. *Social & Cultural Geography*. Vol. 5, iss. 1, s. 75-90. ISSN 1464-9365.

- BHASKAR, R., 1975. *A realist theory of science*. Leeds: Leeds Books. 260 s. ISBN 0859520145.
- BIALASIEWICZ, L., D. CAMPBELL, S. ELDEN et al., 2007. Performing security: The imaginative geographies of current US strategy. *Political Geography*. Vol. 26, iss. 4, s. 405-422. ISSN 0962-6298.
- BILLS, S. L., 1996. Empire, imaginative geography, and the may 4th movement. *PEACE & CHANGE*. Vol. 21, iss. 2, s. 194-207. ISSN 1468-0130.
- BISHOP, P., 1989. *The myth of Shangri-La: Tibet, travel-writing and the Western creation of sacred landscape*. London: Athlone Press. 308 s. ISBN 0485113694.
- BOURDIEU, P., 1980. L'identité et la représentation: éléments pour une réflexion critique sur l'idée de région. *Actes de la recherche en sciences sociales*. Vol. 35, iss. 4, s. 63-72. ISSN 0335-5322.
- BOURGEOIS, D. a Y. BOURGEOIS, 2005. Territory, institutions and national identity: The case of Acadians in Greater Moncton, Canada. *Urban Studies*. Vol. 42, iss. 7, s. 1123-1138. ISSN 0042-0980.
- BRUBAKER, R. a F. COOPER, 2000. Beyond identity. *Theory and Society*. Vol. 29, iss. 1, s. 1-47. ISSN 0304-2421.
- BRUKKER, G. a J. OPATÍKOVÁ, 2006. *Veľký slovník cudzích slov*. Bratislava: Robinson. 450 s. ISBN 978-80-89123-07-0.
- CATER, E., 2001. The space of the dream: a case of mis-taken identity? *Area*. Vol. 31, iss. 1, s. 47-54. ISSN 0004-0894.
- DELLA PORTA, D. a M. DIANI, 1999. *Social movements: An introduction*. Oxford: Blackwell. 326 s. ISBN 0-631-19213-1.
- DRIVER, F. a B. S. A. YEOH, 2000. Constructing the tropics: Introduction. *Singapore Journal of Tropical Geography*. Vol. 21, iss. 1, s. 1-5. ISSN 0129-7619.
- ERIKSON, E. H., 1968. *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton. 336 s. ISBN 0393097862.
- EYLES, J., 1985. *Senses of place*. Warrington: Silverbrook Press. 162 s. ISBN 0950997102.
- FINDOR, A., 2005. Čo je identita? In: MARUŠIAK, J. a M. FERENCOVÁ, eds. *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie*. Bratislava: Veda, s. 43-50. ISBN 80-224-0843-3.

- FOUCAULT, M., 1982. *The archeology of knowledge and the discourse on language*. New York: Pantheon Books. 256 s. ISBN 978-0-394-71106-5.
- GAYNOR, A., 2007. Animal agendas: conflict over productive animals in twentieth-century Australian cities. *Society and Animals*. Vol. 15, iss. 1, s. 29-42. ISSN 1063-1119.
- GREGORY, D., 1995. Between the book and the lamp: Imaginative geographies of Egypt, 1849-50. *Transactions of the Institute of British Geographers*. Vol. 20, iss. 1, s. 29-57. ISSN 0020-2754.
- GREGORY, D., R. JOHNSTON, G. PRATT et al., eds., 2009. *The dictionary of human geography. 5th edition*. Oxford: Wiley-Blackwell. 1052 s. ISBN 978-1-4051-3287-9.
- HÄKLI, J., 2008. Re-bordering spaces. In: COX, K. R., M. LOW a J. ROBINSON, eds. *Handbook of political geography*. London: Sage, s. 471-482. ISBN 978-0-7619-4327-3.
- HILTON, J., 1933. *Lost Horizon*. New York: Pocket Books, 1974. 231 s. ISBN 0-671-48505-9.
- INHELDER, B. a J. PIAGET, 1958. *The growth of logical thinking from childhood to adolescence*. New York: Basic Books. 356 s. ISBN 0415-21002-X.
- JORDAN, R., 2003. *Crossroads of twilight*. London: Orbit. 708 s. ISBN 1841491292.
- KITCHIN, R. a J. KNEALE, 2001. Science fiction or future fact? Exploring imaginative geographies of the new millennium. *Progress in Human Geography*. Vol. 25, iss. 1, s. 19-35. ISSN 0309-1325.
- MARTINS, L. L., 2000. A naturalist's vision of the tropics: Charles Darwin and the Brazilian landscape. *Singapore Journal of Tropical Geography*. Vol. 21, iss. 1, s. 19-33. ISSN 0129-7619.
- MUTANEN, A., 2010. About the notion of identity. *Limes*. Vol. 3, iss. 1, s. 28-38. ISSN 2029-0187.
- NIKISCHER, R., 2011. Regionálna identita obyvateľov Liptova. *Folia Geographica*. Vol. 17, s. 294-306. ISSN 1336-6157.
- PAASI, A., 1986. The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia*. Vol. 164, iss. 1, s. 105-146. ISSN 0015-0010.

- PAASI, A., 2002. Bounded spaces in the mobile world: deconstructing regional identity. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*. Vol. 93, iss. 2, s. 137-148. ISSN 0040-747X.
- SAID, E., 1978. *Orientalism*. New York: Vintage Books. 368 s. ISBN 039474067X.
- SAID, E., 1994. *Culture and imperialism*. New York: Vintage Books. 380 s. ISBN 0679750541.
- SAYER, A., 2000. *Realism and social science*. London: Sage. 224 s. ISBN 0-7619-6123-2.
- TAJFEL, H., 1974. Social identity and intergroup behavior. *Social Science Information*. Vol. 13, iss. 2, s. 65-93. ISSN 0539-0184.
- TOLKIEN, J. R. R., 1954. *The lord of the rings: The fellowship of the ring*. London: George Allen & Unwin.
- TUAN, Y. F., 1975. Place: an experiential perspective. *Geographical Review*. Vol. 65, iss. 2, s. 151-165. ISSN 001607428.

Filmové diela

- Posledné Vianoce (Last Holiday) [film]. Réžia Wayne Wang. USA, 2006.